

Kegyelmet a klasszikusoknak,
szerk. Szávai Dorottya, Szávai János

Budapest, Kalligram, 2015, 198. l.

Gyergyai Albert neve az irodalomtörténet bizonyos területein – legalábbis az esszé műfaja és a francia–magyar irodalmi kölcsönhatások kapcsán – mindmáig nehezen megkerülhető. Művei – ahogyan arra az alább tárgyalandó tanulmánykötetben Szávai Dorottya is utal – a magyar esszé klasszikusainak számítanak, és így e műfaj számtalan válfajának lényeges viszonyítási pontjai is. Ennek ellenére a Gyergyai-életmű esztétikai és elméleti sokszínűsége, problémafelvetéseinek irodalomtörténeti tétje ez idáig csak elvétve artikulálódott, olyan sokpólusú és komoly gesztusértékkel bíró áttekintés pedig, amelyet a *Kegyelmet a klasszikusoknak* című tanulmánykötet kínál, egyáltalán nem állt rendelkezésünkre.

Ez a gyűjtemény, amely elsősorban a 2014 januárjában megrendezett Gyergyai Albert-emlékkonferencia előadásait tartalmazza, szembetűnő esetlegességei mellett is kiemeli azokat a vonásokat, amelyek Gyergyai szövegeinek emberarcúságát és korszerűségét bizonyítják. Ez pedig olyan gesztus, amely jó alapot szolgáltat az életmű teljesebb elméleti és történeti feldolgozásához, egy olyan áttekintés elvégzéséhez, amely egyelőre nem elháríthatatlan igénye, de mégis igen kellemetlen hiányossága a magyar irodalomtörténet-írásnak.

A *Kegyelmet a klasszikusoknak* a 2014-es konferencia koncepcióját követve az életmű három fontos területébe enged bepillantást: az esszéíró tevékenységébe, az életrajzi személy és az alkotó személyiség kölcsönhatásának az alakulásába és Gyergyai francia–magyar vonatkozású kultúráközvetítő tevékenységébe, ami ez esetben – üdvözlendő módon – nem a terjedelmes fordítói életmű feldolgozását jelzi, hanem annak visszatükröződését Gyergyai saját szövegeiben és gondolkodásmódjának az alakulásában. E logikusnak tűnő tematikus felosztás azonban a kötet szerkezetében nem tükröződik látványosan, ami részben talán annak tudható be, hogy a közölt szövegek a téma jellegeből adódóan szinte kivétel nélkül túlterjednek a konferencia blokkjainak tematikus megkötésein, a bizonyos esetekben rendkívül személyes, inkább memoárszerű írásokat pedig – például Szabics Imre visszaemlékezését – így lehetett ésszerűen elhelyezni az elméletibb hangoltságú tanulmányok között.

Ez a feltűnő műfaji és hangvételi sokszínűség abból következik, hogy a 2014-es konferencia elsődleges célja a Gyergyai Albert emléke előtti tisztelgés volt, így a szorosabb értelemben vett szakszövegek mellett olyan előadások is elhangzottak, amelyek inkább a tanítványok, a pályatársak tiszteletét és – talán nem túlzás e szó – szeretetét

fejlesztették ki. Az esemény kötetlen jellegét leghívebben Bikácsy Gergely ide vonatkozó megjegyzése jelzi (112):

Legendás tanáromat nyár közepén, fénylő-forró nagy kánikulában temették, több évtizede. 2014 [!] január végén, korán sötétedő és hideg napon rendezte a budapesti Francia Intézet az emlékkonferenciát Gyergyai Albert emlékére. Semmi kerek évforduló, semmi kényszerű hivatalosság: az akadémiai közgyűlések feszélyezően rideg, vagy fontoskodó hangulata hamar eloszlott, ha egyáltalán érződött ilyesmi.

A folytatásban pedig – közelítve szövegének fő üzenetéhez – Bikácsy a konferencia szomorú apropóját is tisztázza: „Legendás? Ennek tartós voltában lehet kételkedni. Az egyetemi tanár, Flaubert- és Proust-fordító emléke ma kevéssé, vagy talán alig él” (112).

A kötet szerkesztői, Szávai János és Szávai Dorottya által szervezett konferenciának tehát a pusztán tisztelgésen túl más fontos vetületei is lehettek: majdani Gyergyai-kutatások megalapozása, az életmű sarokpontjainak hozzávetőleges kijelölése és így Gyergyai Albert újbóli beemelése az irodalmi köztudatba. Tekintve, hogy valóban jelentős – s ami igazán érdekessé teszi –, érdemeit több területen is bizonyító szerzőről van szó, ez az ambíció egyáltalán nem elvetélt ötlet.

Gyergyai ugyanis a kötet tanúsága szerint is olyan alkotó volt, akinek művei az irodalom és az irodalomtörténet mai mércéivel mérve, olvasói tájékozódásunk aktuális pontján is figyelemre méltóak, elsősorban összetéveszthetetlen stílusának, széles látókörének és finoman, de egyértelműen megfogalmazott irodalmi elveinek köszönhetően. Ezt a *Kegyelmet a klasszikusoknak* tanulmányai, esszéi szinte kivétel nélkül megerősítik, Szávai Dorottya *Esszé az esszéről – Vallomáskíséret Gyergyai Albertről* című elemzése azonban a többinél is nyíltabban, akkurátusabban szól erről. Szövegében elsősorban Gyergyai esszéiről munkásságáról és elméleti irányultságáról igyekszik számot adni, és teszi mindezt úgy, hogy nem erőlteti rá Gyergyaira a tőle teljesen idegen irányzatosságot, viszont egy-egy meglátását eredményesen köti össze későbbi, a mai irodalomelmélet szempontjából fontosnak tűnő problémacsoportokkal.

Szávai Dorottya ilyen, előreutaló meglátásnak tartja Gyergyainál a ma posztkolonizálisként, illetve posztmodernként ismert jelenségek világirodalmi helyének a felmutatását, a napjainkban kultúraközi hermeneutikának nevezett értelmezői attitűd alkalmazását és a szerzőségproblémának, az alkotó és a magánember szétválaszthatóságának Racine-nal kapcsolatos felvetését. Ez utóbbi egyébként arra is alkalmat adott a szerzőnek, hogy rámutasson a Gyergyai-esszék korszerűségének ellentmondásos jellegére: „S e ponton szembeötlő Gyergyai *anti-pozitivist* pozíciója: ha esszéinek nyelvezete nem feltétlenül tükrözi is ezt, az általuk felvetett kérdések több szempontból is igen korszerű, *poétikai* beállítottságú irodalomszemléletre vallanak, s nem egyszer a modern irodalomelmélet alapkérdéseit idézik” (26).

Ezek az észrevételek tehát elsősorban a Gyergyai-szövegek szélesebb elméleti kontextusának vizsgálata során lehetnek hasznosak, Szávai Dorottya azonban felhívja a figyelmet Gyergyai Albert munkásságának egy nem kevésbé fontos aspektusára is:

arra, hogy tévedéseit és véleményének változását hajlandó volt felvállalni (24), ami megerősíti a konferenciakötet által is sugallt alázatos irodalmár képének a relevanciáját.

A *Kegyelmet a klasszikusoknak* nyitó szövegében Szegedy-Maszák Mihály szintén jelzi ezt a rugalmasságot, az ő példája Gyergyai Albert formálódó Flaubert-képét világítja meg, amelyen belül 1958-ban még a *Madame Bovary*, négy évvel később viszont a *L'éducation sentimentale* élvezett elsőbbséget (12–13). Ugyancsak itt vetődik fel a konferenciaköteten belül a legmarkánsabban Gyergyai önpozicionálásnak a kérdése. Míg a többi értekező e tekintetben inkább külső nézőpontokat érvényesít, emlékekre, korábbi Gyergyai-jellemzésekre építkeznek, addig Szegedy-Maszák egy neki címzett kézírásos levélből olyan mondatokat idéz, amelyek Gyergyai irodalmi önmeghatározását és esszé-képét illetően alapvető jelentőségűek: „az esszé nálam egy jobb híján való műfaj: mivel nem vagyok költő, se elbeszélő, esszé formában mondom el, amit mondani akarok, vagy mondani érdemesnek tartok, holott versben vagy zenében megfelelőbb volna. De hát vannak természetek, amelyek csak álarccal tudnak megnyilatkozni” (9).

Nemkülönben érdekes vonása Szegedy-Maszák írásának az, hogy személyes érintettsége folytán, mintegy megkövetve Gyergyait, beszámol arról a polémiáról, amely *Az el nem ért bizonyosság* című kötet kapcsán a jó nevű esszéista és Németh G. Béla között kibontakozott (9).

Szávai János, aki két figyelemre méltó tanulmánnyal is szerepel a konferenciakötetben, egy ponton megjegyzi, hogy „Gyergyai tud, és olykor akar is polemikusan, indulatosan szólni” (124), ahogyan az *Az el nem ért bizonyosság* vagy a kötet tanulmányában többször említett és a cím által is megidézett *Kegyelmet a klasszikusoknak* című cikk esetében történt. Szávai ugyanitt Gyergyainak a *Katolikus költészet* vitában betöltött szerepére is felhívja a figyelmet, ami azért különösen érdekes eset, mert e vitában Gyergyai nemcsak Illyés Gyulával, de mesterével, Babits Mihállyal is szembe került (124–129), csakúgy, mint a Földes Györgyi tanulmányában említett, Babits irodalomtörténetéről szóló kritika kapcsán (56–59).

Ennek egyrészt azért van jelentősége, mert a nézetkülönbségek, az alkotói viták felelevenítése árnyaltabbá teheti a mai olvasók Gyergyairól alkotott képét, másfelől pedig támpontot jelentenek Proust fordítójának pozicionálásához, a korabeli irodalmi közegen belüli helyének a kijelöléséhez. Ebből a szempontból jelentős például Szávai János fentebb már idézett, *A nyugatos és az Eötvös Collegista* című tanulmánya, amely Gyergyai kettős – vagy többes – szellemi kötődését mutatja be, illetőleg az életműnek ehhez a kivételesen lényeges aspektusához kapcsolódik Kenyeres Zoltán írása is.

Kenyeres témaválasztása valóban olyan területet érint, amely Gyergyai esszéisztikája szempontjából nagyon nagy súllyal bír, és maga a megközelítésmód, illetve a Gyergyai háttéréül szolgáló *Nyugat* belső viszonyainak felvázolása is tanulságos és eredményes vállalkozás, a konkrét elemzések azonban több félreértést is tartalmaznak. Ezeket egy majdani, teljesebb Gyergyai-recepció érdekében mindenképpen tisztázni

kell, még akkor is, ha Kenyeres egyik-másik félresiklott megjegyzése nem feltétlenül fajsúlyos. Az egyik ilyen félrevezető kijelentés az, hogy Gyergyai Albert a *Nyugat* hasábjain az 1921. január 16-i számban mutatkozott be egy bécsi kislány naplójának ismertetésével (65). Ez azonban nem így történt, Gyergyai első nyugatos publikációja ugyanis a Nobel-díjas Carl Spittelerről szóló esszéje volt, amely az 1920. évi 9–10. számban jelent meg, és ha hihetünk Szijártó István hivatkozás nélküli közlésének, akkor Gyergyai – azaz Szegő Albert –, aki személyesen is találkozott Spittelerral, e szöveg megjelenésekor vette fel művésznévet az Árgirus királyfiról szóló széphistória szerzője, Gergei Albert nyomán. [Arról már lehetne vitatkozni, hogy vajon Szijártónak volt-e igaza, aki szerint Fóthy János ajánlotta Babits figyelmébe az ifjú Szegő Albertet (21), vagy Sipos Lajosnak, aki hiánypótló tanulmányában Gyergyai önéletírására hivatkozva állítja, hogy „talán Madzsar Alíz” volt az összekötő (97).]

A második botlás a Király Györgyről szóló esszé címéhez kötődik, és csupán azért érdemel említést, mert Kenyeres ezt az észrevételét az értelmezést befolyásoló jelentőséggel ruházza fel. Azt állítja ugyanis, hogy az említett szöveg „*A Filológus*” címmel, nagy F-fel jelent meg, ami egyértelmű utalás Király György személyére (68). A *Nyugat* 1922. évi 10. számát fellapozva azonban e szövegnél nem találkozunk címbéli nagy F-fel: maga a cím csupa nagybetűvel áll az esszé élén, a további oldalak fejlécében pedig a kisbetűs „*A filológus*” alak szerepel.¹

A harmadik és legfontosabb félreértés pedig Gyergyai 1922-ben írt Thomas Mann-esszéjét érinti, azt a fiktív levelet, amelynek címzettjét Kenyeres a *Bűn és bűnhődés* Lizavétájával azonosítja Thomas Mann *Tonio Krögerének* Lizavétája helyett.²

E megbicsaklások persze nem teszik teljesen okafogyottá Kenyeres Zoltán tanulmányát, és a kötet egészének eredményeit sem árnyékolják be. Ezek ugyanis olyan eredmények, amelyek így, összegyűjtve sikeresen hívják fel a figyelmet Gyergyai Albert életművére csakúgy, mint tanáregyéniségének a magyar kultúrára tett hatására vagy hányattatott életének Horváth László által közölt, kivételesen érdekes dokumentumaira. A *Kegeyelmet a klasszikusoknak* szövegei tehát szempontjaik, megközelítésmódjaik sokfélesége okán külön-külön is értékes közlemények, kötetbe szerveződve pedig egy érdemes esszéista és műfordító méltó emlékéllítói.

Tóth Anikó

¹ GYERGYAI Albert, *A filológus*, *Nyugat*, (15)1922, I, 648–650. – Formailag a *Nyugat* címközlésével egyezik meg *A Nyugat árnyékában* című gyűjteményes kötetben szereplő cím is. Lásd GYERGYAI Albert, *A Nyugat árnyékában*, Bp., Szépirodalmi, 1968.

² Kenyeres Zoltán szavaiból kiderül, hogy ezen a ponton ő maga is érzékelt valamiféle zavart és megokolatlanságot: „Nem adatoló mondatokkal előrehaladó tanulmány ez sem, akárcsak *A Filológus*, hanem esszé, mégpedig szépirodalmi esszé, fiktív levél, amely egy híres irodalmi személyhez címezve készül: Lizavéta Ivanovna a címzettje. A rég halott Lizavéta, akit Raszkolnyikov már mindjárt a regény elején megöl. Nem derül ki, miért éppen őt szólítja meg a monológ. Gyergyai el sem árulja a hölgy kilétét, bízik olvasójának tájékozottságában. Aztán az egymás után sorjázó irodalmi utalásokat sem oldja fel, bajba is kerülünk, amikor a világirodalom regényeinek kisgyerekeiről és kutyáiról esik szó.” (68–69)